

У
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УРСР
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім. Ів. ФРАНКА

С. Т. РАДЧУК-ПАВЛЕНКО

НАУКОВЕ ЖИТТЯ
ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
ім. Ів. ФРАНКА

(1945—1957 рр.)

ОКРЕМИЙ ВІДБИТОК
З НАУКОВИХ ЗАПИСОК

ТОМ VI

БІБЛІОТЕКА
ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ім. Ів. Франка

м. ЖИТОМИР — 1957 р.

С. Т. РАДЧУК-ПАВЛЕНКО

**НАУКОВЕ ЖИТТЯ ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ім. Ів. ФРАНКА
(1945—1957 рр.)**

Житомирський державний педагогічний інститут — дітище Великої Жовтневої соціалістичної революції. Заснований у жовтні 1919 року, він перетворився в один з важливих центрів підготовки висококваліфікованих учителів для шкіл Української РСР.

У попередніх повідомленнях про наш інститут¹ уже вказувалось, що німецько-фашистські загарбники під час тимчасової окупації Житомира повністю знищили матеріальну базу інституту, що загальна сума збитків, нанесених ворогом, перевищувала 12 мільйонів крб. У 1944—1945 рр., коли інститут поновлював свою роботу, на всі кафедри з числа викладачів, що працювали тут до Великої Вітчизняної війни, змогло повернутися лише 15 чоловік. З них наукове звання доцента мали тільки Л. І. Ланда (кафедра загальної історії) та І. І. Афанасьєв (кафедра педагогіки). В складі кафедр тоді не було жодного кандидата наук.

Слід зазначити, що в 1945—1956 рр. в інституті порівняно з довоєнним періодом значних змін зазнали профіль і загальна організаційна структура підготовки вчителів: з 1919 до 1941 р. Житомирський педінститут готував учителів переважно для 5—7 класів з історії, рідної мови і літератури, природознавства, хімії та географії, причому часто змінювалися терміни навчання — три чи два роки. Фізико-математичний факультет на початку 30-х рр. тимчасово припинив свою діяльність, факультет історії з 1949 року поступово звужувався, а в 1956 році його було переведено до Луцького державного педінституту.

У післявоєнні роки відновив роботу фізико-математичний факультет, розпочав свою діяльність факультет іноземних мов, було стабілізовано термін чотирьохрічного навчання. З 1956 року, пе-

¹ Див. «Наукові записки» ЖДП, т. I, 1950, стор. 3 та т. IV, 1956, стор. 181.

рейшовши повністю на п'ятирічний курс навчання за принципом широкого профілю, інститут готує учителів 5—10 класів середньої школи з фізики і математики, української мови, літератури російської мови, літератури й іноземної мови.

Забезпечення належного ідейно-наукового рівня викладання здійснення багатогранного комплексу практично-методичної підготовки вчителів доручено численному колективу викладачів-науків, об'єднаних у 13 кафедр.

У післявоєнний період викладачі інституту взяли активну участь у розв'язанні актуальних проблем радянської науки, в справі вивчення і узагальнення досвіду радянської школи взагалі і шкіл Житомирщини зокрема.

Науковими працівниками інституту написано 10 монографічних досліджень, які опубліковано в Києві. Окремим виданням у Москві в 1955 році вийшов критико-біографічний нарис доцента Л. М. Венгерова про В. Л. Василевську¹.

Написано і видано також 12 підручників і методичних посібників для вищої і середньої школи. Серед них насамперед потрібно відзначити «Учебник русского языка, ч. II» для 6—7 класів середньої школи з українською мовою викладання, виготовлений авторським колективом викладачів інституту і учителів шкіл, очолюваним доцентом Т. В. Баймутом.

За цей же час викладачі опублікували 10 науково-популярних книжок і брошур. Після війни інститут поновив видання Наукових записок. Перший післявоєнний том вийшов друком на початку 1950 року. Починаючи з 1949 року, 26 викладачів різних кафедр інституту при підтримці вчених Москви, Ленінграда, Києва та інших визначних наукових центрів країни написали і успішно захистили кандидатські дисертації. Тільки за 1956 р. і першу половину 1957 року викладачі інституту захистили 8 кандидатських дисертацій. Всього ж за післявоєнний період викладачами, що працювали або працюють тепер в інституті, захищено понад 40 кандидатських дисертацій. Значна частина робіт виконана на місцевому матеріалі. За цей же час наукового звання доцента було удостоєно 25 викладачів.

Показовим щодо цього є досвід кафедри марксизму-ленінізму. На кафедрі, починаючи з 1949 року, було написано і захищено 9 дисертацій. Майже всі дослідження присвячувались питанням історії КПРС, політичної економії, висвітленню досвіду соціалістичного будівництва на Україні, зокрема на Житомирщині.

Так, доцент Г. С. Білоусова на Вченій раді Київського державного університету у травні 1949 року захистила кандидатську дисертацію «Розвиток Ленінінм першої програми більшовицької партії». Дослідженню дореволюційної економії Волині присвячена ди-

¹ Тут і далі див. бібліографію основних наукових праць викладачів інституту, що надрукована додатком до цієї статті.

сертация доцента М. І. Петровського (тепер працює зав. кафедрою політекономії Львівського університету).

Історії колективізації сільського господарства Житомирщини присвячена кандидатська дисертація І. Г. Гордієнко (тепер працює директором Бердичівського педагогічного інституту). Над вивченням історії розвитку партизанського руху на Житомирщині у 1941—1943 рр. працював кандидат історичних наук Г. С. Колесніков (тепер керує кафедрою марксизму-ленінізму Ізмаїльського педінституту). Дослідивши ряд особливостей відновлення соціалістичного сільського господарства польських районів (переважно Житомирщини і Чернігівщини) у перші повоєнні роки, старший викладач К. О. Кисельов, член КПРС з 1917 року, написав і захистив дисертацію «Комуністична партія України у боротьбі за відновлення і розвиток технічних культур польських районів в післявоєнний період (1944—1950 рр.)».

Прагнучи до того, щоб наслідки наукової роботи були широко відомі не тільки студентам, а й всім трудящим, викладачі цієї кафедри систематично виступають з статтями-лекціями на сторінках обласної газети «Радянська Житомирщина», а також як члени Товариства для поширення політичних і наукових знань. Нещодавно обласне та республіканське відділення Товариства видали брошури-лекції доцента П. П. Москвіна. Готуючись до 40-ої річниці Великого Жовтня, тільки за декілька місяців 1957 року науковці кафедри надрукували в обласній газеті 12 статей, загальним об'ємом до 4,5 друкованих аркушів. Ці статті присвячені історії КПРС, питанням революційного руху на Волині, дослідженню та узагальненню досвіду соціалістичного будівництва на Житомирщині.

Члени кафедри марксизму-ленінізму беруть активну участь у виданні «Наукових записок» інституту. В 6-ти томах записок, що видані у післявоєнний період, опубліковано статті, дослідження, наукові повідомлення доцента П. Х. Рубінчика, кандидата історичних наук О. М. Іващенко, старших викладачів Г. П. Булкіна, І. Л. Доценка та інших. Викладачі цієї кафедри багато уваги приділяють редагуванню «Наукових записок», чим надають систематичну допомогу науковцям інших кафедр, що друкуються у виданнях інституту.

У здійсненні педагогізації усього навчально-виховного процесу провідне місце належить кафедрі педагогіки і психології. З 1950 року на цій кафедрі захищено 3 кандидатські дисертації. Колишній керівник кафедри, тепер доцент Київського педінституту Д. А. Вознюк, досліджуючи спадщину видатного радянського педагога-письменника А. С. Макаренка, захистив дисертацію «Шляхами Макаренка». У першому томі «Наукових записок» кандидат педагогічних наук Д. А. Вознюк надрукував нові матеріали «А. С. Макаренка про виховання нової людини соціалістичної Батьківщини».

У червні 1954 року доцент С. Л. Близнюк захистив дисертацію про зв'язок теорії з практикою в освітній підготовці учнів. Останнім часом доцент С. Л. Близнюк на сторінках обласної, республіканської та загальносоюзної періодичної преси надрукував ряд статей та повідомлень з питань історії розвитку і сучасного досвіду радянської школи. Одна з найстаріших викладачів педагогіки, що працює в інституті понад 20 років, Н. І. Михайлова на Вченій раді Московського державного педагогічного інституту ім. В. І. Леніна у січні 1955 року захистила кандидатську дисертацію на тему «Навчально-виховна робота учителя двохкомплектної школи». Ця робота є наслідком вивчення і узагальнення досвіду півстолітньої педагогічної роботи заслуженої вчительки школи УРСР Є. М. Сви-дерської, що працює в Слободоселецькій школі Житомирського району.

Особливістю науково-педагогічної діяльності кандидата педагогічних наук Н. І. Михайлової є шукання нового в житті радянської школи. Так, сумісно з директором Житомирської 36-ої середньої школи С. І. Дучинським Н. І. Михайлова написала брошуру «З досвіду роботи класів з виробничим навчанням», яку у 1957 році видав Житомирський інститут удосконалення кваліфікації учителів. Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа» у 1949 і 1951 рр. також видало дві брошури Н. І. Михайлової, присвячені узагальненню досвіду роботи вчителів сільської школи. Виразною особливістю цієї кафедри є те, що всі її науковці систематично виступають на сторінках журналів «Советская педагогика», «Политехническое обучение», «Радянська школа», на сторінках «Правды Украины», «Литературной газеты», «Учительской газеты» з статтями, присвяченими обговоренню актуальних проблем підготовки радянських учителів.

Утворивши в Житомирському педагогічному інституті в 1948 році фізико-математичний факультет, держава забезпечила його найновішим науково-технічним обладнанням, апаратурою, необхідною літературою і посібниками, приділивши велику увагу забезпеченню факультету кваліфікованими науково-педагогічними кадрами. За 9 років, що минули з дня заснування факультету, викладачами, які працювали або працюють в інституті тепер, захищено сім кандидатських дисертацій. П'ять викладачів, переважно вихованців фізико-математичного факультету, закінчили аспірантуру або повністю склали кандидатські іспити. П'ять найбільш здібних випускників Гусаченко, Топольницька, Кисілевський, Кучер, Свириденко успішно витримали конкурсні екзамени і тепер навчаються в аспірантурі.

В дисертаціях кандидатів фізико-математичних наук Б. І. Хацета і Г. І. Каца «Про граничний перехід в теорії статистичної рівноваги» та «До теорії кореляційної енергії електронного газу», захищених у 1948 і 1949 рр., математично обґрунтовані деякі методи теоретичної фізики. В кандидатській роботі доц. В. М. Костарчука (тепер працює директором Чернігівського педінституту) розроблено

новий ітераційний процес для розв'язування рівнянь широкого класу та проведено нові дослідження щодо ряду раніш відомих методів ітерації. Дисертацію В. М. Костарчук захистив в інституті математики АН УРСР у 1954 році.

Протягом ряду років досліджував будову квазіунітарних операторів з точковим спектром, що заповнює одиночний круг, викладач Ю. Л. Шмульян. У червні 1956 року Ю. Л. Шмульян, захистивши в інституті математики АН УРСР дисертацію на цю тему, був удостоєний вченого ступеня кандидата фізико-математичних наук. Працюючи в галузі астрономії, викладач фізики Л. М. Білоус у 1956 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Визначення остаточної орбіти комети Юрлова-Ахмарова-Хасселя (1939, III)».

Систематично виступаючи на сторінках «Наукових записок» інституту, викладачі кафедр фізико-математичного факультету часто друкуються й в періодичних виданнях Академії Наук СРСР та в виданнях інституту математики АН УРСР.

У співстворстві з академіком М. М. Боголюбовим доц. Б. І. Хацет у 1949 році надрукував статтю «Про деякі математичні питання теорії статичної рівноваги».

На сторінках журналу «Доклады АН СССР» кандидат фізико-математичних наук Ю. Л. Шмульян у 1952—55 рр. надрукував три повідомлення, які висвітлювали питання будови операторів з точковим спектром.

Викладачі фізики і математики опублікували ряд досліджень та повідомлень й на сторінках журналу «Успехи математических наук», у виданнях науково-дослідного інституту педагогіки АН УРСР, у виданнях Житомирського обласного інституту удосконалення кваліфікації учителів і обласного відділення Товариства для поширення політичних та наукових знань. Вивчаючи досвід роботи учителів фізики і математики, старші викладачі тт. О. І. Килимник, Т. Г. Мамишева, Т. І. Білоус, М. З. Семенець підготували до VII тому «Наукових записок» ряд досліджень, спостережень і узагальнень з питань здійснення політехнічного навчання.

Певний вклад у розвиток радянського мовознавства і літературознавства внесли науковці мовознавчих кафедр і кафедр літератури. На цих кафедрах, починаючи з 1950 року, було захищено 10 дисертацій на вченій ступінь кандидата філологічних наук. Захист 5 дисертацій припадає на травень 1956 — червень 1957 рр.

Особливо помітно наукове зростання членів кафедри української мови. На цій кафедрі протягом року були удостоєні вченого ступеня кандидата філологічних наук молоді науковці М. У. Каранська, М. М. Богдан, Н. Й. Бовтрук. Кандидатські дисертації цих викладачів складають певний комплекс дослідження актуальних проблем синтаксису української мови. Так, кандидат філологічних наук М. У. Каранська дослідила граматичні конструкції в сполучниках ЩО, ЩОБ в сучасній українській літературній мові.

Вивченню властивостей дієприслівникових зворотів сучасної української літературної мови присвятила свою дисертаційну роботу Н. Й. Бовтрук. Особливості фразеології художніх творів М. М. Коцюбинського дослідив кандидат філологічних наук М. М. Богдан.

Значною подією в житті інституту було й те, що багаторічна праця доцента Т. В. Баймута з питань дослідження спорідненості російської і української мов, здійснювана ним у співавторстві з групою науковців інших вузів України, завершилась опублікуванням курсу порівняльної граматики української і російської мов, який видано у 1957 році як підручник для педагогічних інститутів¹. Доценту Т. В. Баймуту належить також авторство, виданої «Радянською школою» у 1952 році програми курсу порівняльної граматики української і російської мов для педагогічних інститутів. Ним же написано і видано у 1954 році «Короткий нарис порівняльної граматики російської і української мов» як посібник для студентів-заочників педагогічних інститутів.

Після введення в практику шкільної роботи підручника російської мови (ч. II, синтаксис) і одержання критичних зауважень та порад від учителів і представників громадськості України автори на чолі з доцентом Т. В. Баймутом готують друге видання підручника.

Викладачі кафедр української та російської мов беруть активну участь в літературній обробці і редагуванні матеріалів, що видаються в «Наукових записках» та інших виданнях інституту.

У V томі «Наукових записок» надруковано 9 статей та наукових повідомлень членів кафедр української, російської та англійської мов. Серед них заслуговують на увагу перш за все роботи старшого викладача М. М. Годованюка, присвячені дослідженню мови поеми М. В. Гоголя «Мертві душі», та фрагмент кандидатської дисертації старшого викладача англійської мови К. А. Седлецького «До питання про суб'єкт дії в сучасній англійській мові».

Старший викладач М. Б. Храмой і викладач кафедри російської мови Г. І. Сарнацька, співавтори підручника російської мови, продовжуючи свої методичні дослідження, підготували корисну методичну розробку «Фонетичний розбір на уроках російської мови в українській школі». Ця робота прийнята редколегією VII тому «Наукових записок» інституту до друку.

На літературознавчих кафедрах протягом ряду років працюють доценти І. І. Стебун, Л. М. Венгерів, Я. Ф. Ривкіс, кандидати філологічних наук М. К. Щуренко, П. К. Сербін та інші. В попередніх «Наукових записках» інституту їх робота знайшла своє відображення. Останнім часом доцент І. І. Стебун надрукував у республіканській періодичній пресі ряд праць, присвячених розвитку критич-

¹ Т. В. Баймут, М. К. Бойчук, М. К. Волинський і інш. «Порівняльна граматики української і російської мов». Підручник для педагогічних інститутів. «Радянська школа», Київ, 1957.

ного і соціалістичного реалізму. Дослідник продовжував працювати над книгою «Питання реалізму в естетиці Івана Франка». Видавництво «Радянський письменник» запланувало видати її у 1958 році.

Продовжуючи комплексне дослідження багатогранної творчості І. Я. Франка, доцент Л. М. Венгерів у 1956 році на сторінках польського журналу «Жіце літерацке» надрукував статтю «Іван Франко — критик польської літератури»¹. В п'ятому томі «Наукових записок» доцент Я. Ф. Ривкіс виступив з дослідженням «Іван Франко про закономірності польського літературного процесу XIX століття». Отже, відзначивши столітній ювілей І. Я. Франка, науковці інституту поряд з опублікуванням ряду досліджень в IV томі «Наукових записок», присвячених пам'яті великого Каменяря, продовжували роботу над висвітленням творчості цього видатного класика української літератури.

Доцент Л. М. Венгерів бере активну участь у складанні тематики контрольних робіт з російської літератури для студентів-заочників педінститутів України. Протягом останніх 3 років, друкуючи цю тематику, видавництво «Радянська школа» надсилає і рекомендує її всім інститутам. Заслуговують на увагу роботи кандидата філологічних наук Т. М. Воронович, присвячені висвітленню взаємозв'язків з Росією і Україною, видатного французького письменника Проспера Меріме. Дисертацію на тему «Слов'янська тематика Проспера Меріме» Т. М. Воронович захистила в листопаді 1954 року на засіданні Вченої ради Московського педагогічного інституту ім. Потьомкіна.

Значне місце в науковій роботі викладачів літературознавчих кафедр посідають питання дослідження і вивчення розвитку радянської російської і української літератур. Після захисту дисертації «Маяковський — сатирик» у 1954 р. кандидат філологічних наук П. К. Сербін надрукував ряд робіт, присвячених творчості В. В. Маяковського.

Досліджуючи творчість А. С. Малишка, молодий викладач кафедри української літератури М. К. Щуренко у червні 1956 року на засіданні Вченої ради Київського державного університету захистила дисертацію «Лірика А. С. Малишка» і була удостоєна вченого ступеня кандидата філологічних наук.

Протягом ряду років над дослідженням творчості О. М. Горького у 80—90 рр. 19 століття працює молодий викладач Т. К. Михайлова. У п'ятому томі «Наукових записок» інституту дисертантка надрукувала розділ з своєї роботи «Критика капитализма в нижегородских фельетонах Горького». Дослідженню багатогранної творчості Бориса Горбатова присвятив свою кандидатську роботу старший викладач російської літератури Г. К. Кисельов. Понад 15 статей з питань розвитку російської радянської літератури надрукував

¹ Leonid Wengierow, Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. «Zycie literackie», 1956, № 41.

за останній період в обласній газеті «Радянська Житомирщина» старший викладач С. І. Лосев.

У п'ятому томі «Наукових записок» викладач української літератури Л. Т. Пивоварський надрукував уривок з своєї дисертації «Невольничча муза». Це перший виступ молодого науковця з друкованим словом. Слід зазначити, що у післявоєнні роки до аспірантури київських вузів направлено 10 випускників філологічного факультету. Всі вони успішно закінчили аспірантуру і тепер працюють в педагогічних інститутах України.

Не можна обминути плідотворної наукової роботи викладачів кафедр історії, які протягом десятків років готували вчителів історії середньої школи. На кафедрах історії СРСР та загальної історії працювало дев'ять кандидатів історичних наук, доцентів. Кандидат історичних наук, доцент Л. А. Коваленко, що працює тепер в Ужгородському університеті, за 10 років перебування в Житомирі в журналах республіканського і загальносоюзного значення, в наукових записках інституту та окремими виданнями опублікував понад 20 робіт.

Багато цінного в справі розвитку наукової історичної думки залишив доцент Л. І. Ланда, який віддав інституту понад 35 років свого життя. Ряд праць з історії України у післявоєнні роки надрукував Ю. О. Ковмір (тепер заст. директора Глухівського педінституту).

До наукової роботи, що ведеться на кафедрах, залучаються і студенти — активні члени наукових гуртків. За останні роки виразно проявились нахили до наукових досліджень в галузі літератури з боку студентів V курсу філологічного факультету С. О. Пульгера, С. І. Ткача, Г. П. Кримчука, які на сторінках обласної газети «Радянська Житомирщина» вже надрукували декілька статей.

Традицією в науковому житті інституту стало щорічне проведення звітних наукових конференцій викладачів та студентів. На відзнаку всенародного свята — 40-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції в інституті на початку жовтня було проведено науково-теоретичну конференцію. На трьох пленарних засіданнях конференції було заслухано 12 доповідей з теорії марксизму-ленінізму, історії КПРС, історії революційної боротьби на Волині, з питань розвитку радянського літературознавства, мовознавства, фізики й математики.

Частина матеріалів науково-теоретичної конференції друкується на сторінках цього тому «Наукових записок», частина ж опублікована в вигляді тез у спеціальному збірнику, присвяченому конференції.

Науковці кафедри марксизму-ленінізму доцент П. П. Москвін, кандидати історичних наук К. О. Кисельов та О. М. Іващенко взяли участь як доповідачі в роботі міської теоретичної конференції, присвяченій 40-м роковинам Великого Жовтня, яку проводив Житомирський міськком КП України.

Підводячи підсумок наукової роботи і вказуючи на все те позитивне, чого домогся колектив інституту за 12 років, які передують великому ювілею Радянської держави, потрібно визнати, що наукова продукція викладачів все ж залишається ще малою у порівнянні з тими величними успіхами, яких домоглась під проводом Комуністичної партії радянська наука в цілому. Усвідомлюючи це, колектив науковців інституту докладає всіх зусиль до того, щоб якнайкраще виконати свій почесний обов'язок перед державою.

Ще тісніше згуртувавшись навколо Комуністичної партії, наукові працівники інституту віддадуть всі сили служінню своєму народові, боротьбі за дальший розквіт нашої Вітчизни в цю героїчну епоху, коли «тільки соціалізм і комунізм відкривають перед людством перспективи безмежного розвитку науки і техніки, літератури і мистецтва і всебічного розвитку людської особи»¹.

¹ До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957). Тези Відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС і інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Держполітвидав УРСР, Київ, 1957, стор. 61.